

Pripovjedne tehnike u Srcu tame Josepha Conrada

Gažić, Tesa

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:665708>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-22**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i mađarskoga jezika i
književnosti

Tesa Gažić

Pripovjedne tehnike u *Srcu tame* Josepha Conrada

Završni rad

Mentor doc. dr. sc. Tina Varga Oswald

Osijek, 2016.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i mađarskoga jezika i
književnosti

Tesa Gažić

Pripovjedne tehnike u *Srcu tame* Josepha Conrada

Završni rad

Svjetska književnost

Mentor doc. dr. sc. Tina Varga Oswald

Osijek, 2016.

Sažetak

Svrha ovoga završnoga rada je prikazati kako pripovjedne tehnike utječu na razinu tematike i razinu književne vrste u djelu *Srce tame* autora Josepha Conrada. Redom se pronalazi odgovor na pitanja zašto je autor uveo posrednog i nepouzdanog pripovjedača, tko su pripovjedači i koja je njihova uloga, kako se iznosi priča i pri kraju, na koji način pripovijedanje kao takvo utječe na tematiku i književnu vrstu samoga djela. Conrad se odlučio za pripovjedača posrednika kako bi jedno vrlo osobno iskustvo pokušao objektivirati i time ga približiti čitatelju, a da se pritom sva pozornost ne okrene k njemu kao autoru. Osim što je pripovjedač posrednik, Marlow je i nepouzdan pripovjedač jer je pričanje određeno njegovim gledištem i osjećajima do te mjere da mu čitatelji mogu vjerovati onoliko koliko bi vjerovali i bilo kojem drugom liku. Zato dojam djela ovisi o samome čitatelju. Pripovjedač „ja“ uvodi čitatelja u priču, dok Marlow prelazi na ono „bitno“, a to je sam doživljaj. Naglasak rada je na pripovjedačevoj nesigurnosti, nespretnosti i njegovoj nemogućnosti da jednoznačno odredi ono o čemu pripovijeda. Njegova nemoć da se izrazi dovodi do toga da nije lako zaključiti koja je stvarna tema djela. Međutim, pripovjedne tehnike utječu i na definiranje djela kao književne vrste. S obzirom da u *Srcu tame* nema prave radnje, da se ne nazire točan početak i kraj te da Kurtz kao karakter ne može funkcionirati kao junak romana, dolazi se do spoznaje da je *Srce tame* pripovijetka otvorenoga završetka. Samim time, smisao proizlazi iz čitateljeva odnosa prema pročitanome.

Ključne riječi: modernizam, Conrad, pripovjedač, pripovijedanje, pripovijetka

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Poetika razdoblja.....	5
3. Joseph Conrad.....	6
3.1. Život i stvaralaštvo	6
3.2. O pripovijetki <i>Srce tame</i>	7
4. Pripovjedač	8
4.1. Pripovjedač posrednik	9
4.2. Neimenovani „ja“	11
4.3. Marlow kao pripovjedač	12
4.4. Nepouzdana pripovjedač	13
5. Pripovijedanje	14
5.1. Pripovijedanje u odnosu na tematiku.....	15
5.2. Pripovijedanje u odnosu na književnu vrstu.....	17
6. Zaključak.....	19
7. Literatura.....	20

1. Uvod

Pripovijetka *Srce tame* (*Heart of Darkness*) Josepha Conrada objavljena u časopisu 1899. godine svrstava se u pretposljednju veliku književnu epohu, a to je modernizam. U radu se najprije donosi opis samoga razdoblja te se iznosi nekoliko činjenica o autoru i njegovom stvaralaštvu. *Srce tame* se, osim po neobičnoj i novoj temi u umjetničkoj prozi i uopće književnosti, ističe i uporabom pripovjednih tehnika. Naglasak je ovoga rada na analiziranju baš tih pripovjednih tehnika i cilj je pokazati kako je Conrad upravo preko njih ostvario jedno od glavnih obilježja epohe modernizma. Naime, u modernizmu smisao priče nikada neće biti izravno zahvaćen, a mijenjanjem pripovjedačevih perspektiva dobiva se otvoren kraj s nizom mogućnosti. Kreće se od pitanja zašto se Conrad odlučio za pripovjedača posrednika, zatim će se izložiti dvije vrste pripovjedača koja se pojavljuju u djelu i iznijeti njihova uloga. Nadalje, iznosi se analiza glavnih pripovjedačkih karakteristika koje se ističu u djelu, a to su nepouzdana pripovjedač i neizravno pripovijedanje. Pri kraju, objašnjava se odnos pripovijedanja s razinom tematike i razinom književne vrste.

2. Poetika razdoblja

Djelo *Srcu tame* koje je „vitalno i na razne načine aktualno“¹ svrstava se u književnu epohu modernizma. Za razliku od prošlih epoha, čini se da je upravo ovu najteže odrediti. Prvi problem javlja se kod samog naziva epohe. Naime, jedno vrijeme pokušavao se uvesti i skupni naziv „modernizmi“, budući da je istovremeno postojalo nekoliko književnih pravaca. No, ustalio se naziv modernizam baš zbog činjenice da svi spomenuti pravci dijele više zajedničkih karakteristika. Iduću teškoću stvara povezanost samog naziva s modom. Moda sve više ima utjecaj na književnost pa se mijenjaju teme, tehnika pa i svrha književnosti. Posljedica toga je natjecanje pisaca da uvijek budu bolji od prethodnika, što opet ne znači da je sve što je novo ujedno i bolje. Dakle, kada se uzme u obzir da je pitanje kako odrediti, opisati pa čak i nazvati tu epohu „ostalo uglavnom još uvijek otvoreno“ (Solar, 2003:266) najprikladnije je reći da je modernizam književna epoha u svjetskoj književnosti koja podrazumijeva više književnih i umjetničkih pravaca u zadnjim desetljećima 19. stoljeća.

Inače, godina 1875. uzima se kao početak navedene epohe jer tada izlazi Baudelaireova zbirka *Cvjetovi zla*. Modernizam se karakterizira i kao stilski pluralizam i negacija realizma. U smislu preglednosti dijeli se na četiri razdoblja. Prema književnom teoretičaru i povjesničaru Milivoju Solaru to su redom esteticizam, avangarda, kasni modernizam i postmodernizam. Obilježju modernizma da se iskustvo predstavlja kroz isprekidane nagovještaje ili fragmente pridružuje se još jedno, a to je da se ono nevidljivo, neizrecivo i stvarno predočava kroz naše dojmove i percepcije što je vidljivo i u Conradovom *Srcu tame*. Karakteristika modernizma kao književne epohe koja se nalazi u središtu promatranja ovoga rada je sudjelovanje pripovjedača u radnji. Pripovjedač ne samo da sudjeluje u radnji već se pri pripovijedanju oslanja na svoje pamćenje i utisak događaja.

¹ Vidan, Ivo. Pomorčeve pripovjedačke tajne // Lord Jim ; *Srcu tame* / Joseph Conrad, Školska knjiga, Zagreb, 1999. str. 430.

3. Joseph Conrad

3.1. Život i stvaralaštvo

Pravim imenom Jozef Teodor Konrad Nałęcz Korzeniowski, podrijetlom Poljak, engleski je romanopisac. Zbog činjenice da je pisao na engleskom jeziku nazivaju ga jednim od najvećih majstora književnog izraza koji je pisao na jeziku koji mu nije bio materinji.² Rođen je kao Poljak u Ukrajini i veći dio svoga djetinjstva proveo je zajedno s roditeljima u političkom progonstvu u Rusiji. Poljska je tada bila podijeljena i bez vodstva. Majka mu umire u progonstvu, a on s ocem dolazi u poljski Krakov. Ubrzo mu umire i otac. Moglo bi se reći da je takvo djetinjstvo uvelike utjecalo na njegovo stvaranje. „Conrad se izmalena više oslanjao na maštu i život stvoren u njoj nego na stvarnost.“ (Marković 1968:50) Nakon očeve smrti, sa svojih sedamnaest godina Conrad odlazi u trgovačku mornaricu južne Francuske kako bi ostvario svoju želju plovidbe morima. U svojoj dvadeset i prvoj godini života ukrcava se na engleski brod i stupa na tlo Velike Britanije. Tek tada počinje učiti engleski jezik. Na moru je proveo punih dvadeset godina. Njegova pustolovina u dubinu afričkog kontinenta polazište je pisanja *Srca tame*.

Njegova djela uglavnom su povezana s njegovim iskustvom plovidbe iz kojega crpi inspiraciju. Osim *Srca tame* takva djela su i 1897. godine napisan *Crnac s Narcisa* te 1902. godine objavljen *Tajfun (Typhoon)*. Djelo *Mladost (Youth)* objavljuje godine 1898. i u njemu se također pojavljuje Marlow i društvo okupljeno na brodu. Neki od najpoznatijih djela su roman *Lord Jim* iz 1900. godine te politički romani *Nostramo* objavljen 1904., *Tajni agent (The Secret Agent)* 1907. i *Pred zapadnjačkim očima (Under Western Eyes)* iz 1911. godine. Conradova djela ostavila su veliki trag u književnosti, jer su „izuzetnom uvjerljivošću i vještinom zacrtala problematiku i književnu tehniku koja će se začudnom učestalošću ponavljati u idućih sto godina svjetske proze.“ (Solar, 2003:277)

² Vidan, Ivo. Pomorčeve pripovjedačke tajne // Lord Jim ; Srce tame / Joseph Conrad, Školska knjiga, Zagreb, 1999. str. 427.

3.2. O pripovijetki *Srce tame*

Tema ovoga završnoga rada je pripovijetka *Srce tame* objavljena prvi puta 1899. godine u tisućitom broju edinburškog *Blackwood's Magazine*, a kao knjiga tek 1902. godine. To je pripovijest o doživljaju pomorca Marlowa. Obrađuje temu tropskog putovanja, ali to je zapravo iskaz i svjedočanstvo o pljački i ugnjetavanju, iskrivljenju moralnih vrijednosti i imperijalizmu u „tamnom srcu“ Afrike, Kongu. „Priča, naime, suprotstavlja europsku i afričku kulturu, s kritičkim uvidima u način kako se Europljani odnose prema tehnički podređenoj, pa zbog toga prema njihovom mišljenju obescijenjenoj kulturi, koja je jedino utemeljena na drugačijim sustavima vrijednosti.“ (Solar, 2003:278) Ističe se lik Kurtza, trgovca slonove kosti, koji se urođenicima Konga nametnuo kao gospodar. Zahvaljujući njegovu ponašanju i osobnosti, oko njega se isplela svojevrsna legenda. Kurtza karakterizira neka vrsta demonizma, on žudi za vlašću, za moći. Štoviše, u današnje vrijeme moglo bi ga se dovesti u vezu s Hitlerom. Cilj putovanja Marlowa je vratiti Kurtza u civilizaciju, a pripovijetka donosi uvid u teškoće, borbe sa samim sobom te neljudskost s kojima se pomorac pritom susreće. Prema književnom povjesničaru i teoretičaru Ivi Vidanu, ovo djelo puno je mnogostrukosti koje karakteriziraju modernizam. Priroda se suprotstavlja društvu, a ono iracionalno i organsko suprotstavlja se racionalnom, odnosno civiliziranom. Može se reći da su uloge svjetla i tame ovdje zamijenjene. Naime, središte tame je ono što otkriva istinu, dok ju svjetlo skriva. Priču vodi Marlow, a pripovijeda ju na brodu *Nellie* u prisutnosti okupljenoga društva. Između 1973. i 1987. godine to je djelo doživjelo 27 izdanja. Popularnosti djela pridonio je i američki redatelj Francis Ford Coppola stvaranjem filma pod nazivom *Apokalipsa danas*. Film je nastao 1979. godine, a predstavlja adaptaciju, odnosno slobodnu interpretaciju pripovijetke *Srce tame*.

4. Pripovjedač

Ono što *Srce tame* pored nove teme čini specifičnim i novim u književnosti upravo je proces pripovijedanja. Čitatelj se može lako izgubiti čitajući djelo i vrlo je vjerojatno i to da neće shvatiti o čemu se zapravo radi već iz prvog čitanja. Razlog tomu je pojava različitih razina, upotreba različitih tehnika pripovijedanja i uvođenje različitih pripovjedača.

Pripovjedač je „glas koji preuzima odgovornost za pripovjedni iskaz.“ (Biti, 1997:320) Prikaz pripovjedača i njihovih karakteristika zahtijeva temeljitu analizu pri čemu će se, naravno, više pažnje posvetiti Marlowu kao pripovjedaču s obzirom da njemu pripada veći dio priče. Okvir pripovijedanja predočava nepoznati pripovjedač koji govori u prvom licu jednine. U svrhu jednostavnijeg snalaženja kroz analizu, taj se pripovjedač stoga naziva neimenovani „ja“. Priču pripovijeda mornar Marlow, kao drugi pripovjedač u djelu. Nadalje, činjenica je da je pripovjedač ujedno i lik, a karakterizira ga nepouzdanost. Ta nepouzdanost proizlazi iz njegove pristranosti situaciji o kojoj govori. Pripovijedanje Marlowa, ali i neimenovanog „ja“ označeno je subjektivnim stajalištem o ostalim likovima i situacijama. Smisao tako nastaje u atmosferi proizvedenoj tim pripovijedanjima pri čemu je djelo oslobođeno psiholoških analiza, a pripovjedač(i) nepouzdan(i).

4.1. Pripovjedač posrednik

Može se početi od traženja odgovora na pitanje zašto se Conrad uopće odlučio za posredno pripovijedanje s tim da je *Srce tame* zapravo prikaz jednog njegovog vrlo osobnog iskustva. Drugim riječima, zašto je autor ponovno Marlowa pozvao u pomoć? Prije *Srca tame*, napisao je nekoliko djela za koja je inspiraciju pronašao također u svom pomorskom iskustvu. Ni ovdje situacija nije drugačija. Odlučio se za prikazivanje svoga putovanja u afrički Kongo. Ploveći brodom Dioničkog društva za trgovinu zaputio se u Afriku kako bi vratio njihovog teško bolesnog agenta pod imenom Klein. Conrad je u Kongu trebao ostati tri godine, no uvidjevši tamošnju situaciju i način na koji ljudi funkcioniraju, on se ogorčen, bolestan i ljutit vraća kući u Europu. Tijekom pustolovine upoznao je najpodliji način odnošenja prema ljudima te je sam sebi zadao zadatak da na papir iznese taj nemir koji je ponio sa sobom iz Konga. Budući da je „zavirio dublje u čoveka, on se zgrozio nad onim što je u njemu naslutio i osetio potrebu da to izrazi.“ (Marković, 1986:54)

S obzirom na to da se ovdje radi o tako osobnom iskustvu, autor nailazi na problem. Trebalo je pronaći umjetničku tehniku kojom će u isto vrijeme zadržati prvobitnu predodžbu doživljaja, ali i objektivirati događaj na način da ga približi čitateljima, a udalji od sebe kao autora. Dakle, on pokušava ljudima iznijeti istinu, a da pritom sva pozornost ne padne na njega. Upravo zbog toga on u *Srce tame* uvodi posrednog pripovjedača s namjerom da samoga sebe oslobodi od autorske odgovornosti za iznošenjem takve vrste rupe u ljudskoj civilizaciji i zbilji. Conrad daje Marlowu autonomnost. No, on je tako samo prividno objektivirao svoje dojmove. Rezultat je bilo nešto sasvim suprotno od onoga što se zapravo htjelo postići. Bez obzira na uvođenje Marlowa kao pripovjedača posrednika, u djelu se intenzivno osjeća glas samog Conrada. On je u Marlowu na pomalo dramatičan način iznio svoje subjektivne lomove. Marlow kao da je još više naglasio autorovu nemoć da svoj subjektivni osjećaj obuzda do one razine koja je za djelo prihvatljiva.

Drugi problem na koji se nailazi u analizi djela, a povezan je s ulogom pripovjedača je smisao djela. Stavljanje priče u okvir koji nalazimo na početku djela i mijenjanje perspektive pripovjedača dovelo je do toga da se priča ne odvija onako kako bi se očekivalo. Očekivani slijed pripovijedanja postigao bi se kada bi se krenulo od smisla događaja koji je poznat samom pripovjedaču, pa prema onome smislu kojega i čitatelji trebaju razumjeti. Ovdje je situacija obrnuta. Priča se odvija od nejasnog naziranja nekog smisla koji je za čitatelje tajna, ali isto tako

tajna je i za samoga pripovjedača. Dolazi se do jasnog i otvorenog priznanja da pripovjedač sam ne poznaje smisao onoga o čemu priča.

Pitanje koje iz gore navedenog proizlazi je u kojoj je količini smisao prisutan neposredno, a koliko posredno preko pripovjedača? Takva tema kao što je ova u *Srcu tame* treba imati poseban odjek, treba odzvanjati u mislima čitatelja i ostaviti dubok utisak na njih. Moguće su dvije opcije pronalaska cjelokupnog smisla. Prva opcija je ta da doživljaj, točnije putovanje mornara Marlowa samo po sebi bude smisao djela. U tom slučaju u središtu pozornosti treba biti Marlow, jer je tu bitan njegov interpretirani doživljaj. Druga opcija je da se preko pripovijedanja uhvati smisao, da način pripovijedanja čitatelju pomogne doći do osobne interpretacije teksta.³ Onda doživljaji Marlowa i sama potraga za Kurtzom i nisu toliko važni, koliko je važno ono što se tijekom potrage saznaje o situaciji u Kongu i prije svega, ono što se saznaje o Kurtzu. „*Sve je pripadalo njemu – ali to je bila sitnica. Veliko, pravo pitanje bilo je – čemu je on pripadao, koliko ga je sila tmine svojatalo za sebe.*”⁴ Naglasak je na shvaćanju njega kao osobe. Smisao se tada može tražiti u izjavi „*Neprođorna je bila njegova tama.*”⁵ Onda je tu u žarištu upravo Kurtz i pozornost se premješta ne na sam doživljaj već na doživljen niz različitih okolnosti.

Drugim riječima, pripovijest može biti ili sam doživljaj ili vlastito shvaćanje tog doživljaja. Umjetnost i originalnost djela postigla bi se kada bi između dvije prikazane razine postojalo jedinstvo. Međutim, tu se opet pojavljuje nespretnost samoga autora. Upravo postojanje dvaju žarišta koja se stalno mijenjaju, pa se isprepliću ili poklapaju stvara problem. Conrad ne može priču iznijeti čisto objektivno ili čisto subjektivno. Sam doživljaj i pripovjedač tako dolaze u sukob. Doživljaj je sam po sebi objektivn, no pripovjedač je odviše subjektivan, što čitatelju još više otežava shvaćanje smisla ili poruke koja se htjela prenijeti. U Marlowu je, bez obzira na pokušaje da se to spriječi, toliko prisutno autorovo mišljenje da je jednostavno nemoguće objektivno prikazati situaciju u Kongu. Dakle, u *Srcu tame* situacija je takva da je pripovjedač ujedno i lik i prema tome on ne može „hladne glave“, objektivno govoriti o doživljaju. Smisao bi trebalo tražiti negdje u sredini, jer iz prikazanoga on ne može biti izravno zahvaćen. Smisao se otkriva između pripovijedanoga i okvira pripovijedanja pri čemu je pripovijedano doživljaj, a okvir autorov glas.

³ Easthope, Antony. Visoka kultura / popularna kultura: Srce tame i Tarzan među majmunima; *Quorum* .17 (2001), 4; str. 177. , prevele s engleskog: Martina Kado i Katmera Kurtović

⁴ Conrad, Joseph. Lord Jim; *Srce tame*, Školska knjiga, Zagreb, 1999., preveo Marijan Despalatović, str. 390.

⁵ Conrad, Joseph. Lord Jim; *Srce tame*, Školska knjiga, Zagreb, 1999., preveo Marijan Despalatović, str. 415.

4.2. Neimenovani „ja“

Djelo započinje pričom neimenovanog pripovjedača koji je, iz ranije navedenih razloga, oslovljen s „ja“. On je član društva okupljenog na brodu i to je sve što se o njemu zna. Njegova priča zapravo služi samo kao uvod. Zadaća „ja“ pripovjedača je da čitatelja uvede u situaciju i atmosferu u kojoj će Marlow pričati svoju priču. Taj pripovjedač predstavlja društvo na brodu te opisuje lik Marlowa: „*Ali Marlow nije bio tipičan (izuzevši sklonosti pričanju), i za njega smisao događaja nije bio unutar ljuske kao jezgra, nego izvan nje, obavijajući priču koja ga je iznijela samo kao što jara drhti oko žeravice, slično onim maglovitim prstenovima što ih katkad izazove nezemaljska svjetlost mjesečine.*“⁶ Samim opisom Marlowa, „ja“ pripovjedač zapravo priprema čitatelja na ono što slijedi. Drugim riječima, daje se uvid u način na koji će Marlow iznijeti cijelu priču. Moglo bi se reći da „ja“ pripovjedač time upozorava da to što slijedi neće biti tipično pripovijedanje i da treba obratiti pozornost na ono što Marlow naglašava tijekom pripovijedanja.

Treba znati, iako se možda čini da Marlow spominje nebitne stvari, a ono bitno ostavlja po strani, da su upravo te „nebitne“ stvari i opisi detalja ključni ukoliko se želi uhvatiti smisao priče. Društvo okupljeno na brodu koje čini okvir priče služi samo kao izvanjsko mjerilo uzbuđenja i raspoloženja mornarova pripovijedanja, bez autorov miješanja. Priča toga „ja“ traje svega nekoliko trenutaka, jer Conrad se njime poslužio samo zato da bi cjelokupan dojam bio bolji i da bi cijela priča bila uvjerljivija. Na njega se zatim nadovezuje Marlow i priča ono „bitno“. Samo tu i tamo ponovno se javi taj „ja“ kako bi ukazao na to da se Marlow zbunio, da je nekoga na brodu možda uvrijedio nekim svojim iskazima, da je netko od posade zaspao ili na to da većina društva Marlowa skoro pa više i nije slušala: „*Tako se smračilo da smo se mi slušaoci jedva mogli vidjeti. On je već dugo – sjedeći postrance – bio za nas samo glas. Nitko ni riječi. Možda su spavali, a ja sam bdio.*“⁷

⁶ Conrad, Joseph. Lord Jim; Srce tame, Školska knjiga, Zagreb, 1999., preveo Marijan Despalatović, str. 339.-340.

⁷ Conrad, Joseph. Lord Jim; Srce tame, Školska knjiga, Zagreb, 1999., preveo Marijan Despalatović, str. 365.

4.3. Marlow kao pripovjedač

Drugi po redu pripovjedač je Marlow, član istoga društva na brodu. On čitatelja uvodi u svoju pustolovinu čija je krajnja točka poglavar Trgovačkog društva, Kurtz. Svojim izlaganjem Marlow oživljava i određenu atmosferu. Prvo započinje priču o povijesti rijeke Temze kojom je društvo toga trenutka plovilo, zatim se vraća u povijest ljudske civilizacije i osvajanja. „*Bila je to pljačka s nasiljem, teško umorstvo na veliko , i ljudi su to činili bez razmišljanja – kako i trebaju činiti oni koji se nose s tamom. Osvajanje zemlje, što uglavnom znači otimanje od ljudi druge boje puti ili nosa malo tubastijega od našega, nije nešto lijepo, kad se u to dobro zagledate.*“⁸ Drugim riječima, on daje povijesnu dimenziju doživljaju kojega će tek ispričati. Nakon toga se koncentrira na sam doživljaj.

Pričajući o Kurtzu najvećim se dijelom oslanja na ono što je čuo da drugi govore o njemu. „*Na daljnja sam pitanja doznao da gospodin Kurtz sada upravlja jednom trgovačkom postajom, vrlo važnom trgovačkom postajom u pravom području bjelokosti, na »samom izvoru. On sam pošalje bjelokosti koliko svi ostali zajedno...«*“⁹ Postavlja se pitanje je li Marlow zaista uspio prikazati svoju zbilju onakvom kakvom ju je on doživio? Marlow pripovijedajući ne samo da reproducira svoj doživljaj nego ga i interpretira pokušavajući dočarati svima one emocije koje je on tada osjetio, one misli koje su tada zaokupljale njegov um i one dojmove koje je on primio. U njegovo pripovijedanje umetnute su manje pripovijesti. Takav način pripovijedanje proteže se kroz cijelo djelo. Pripovijedajući, on svoja iskustva veže u niz, a cilj je pomoću iskustva doći do odgovora na pitanje što se zapravo nalazi u sadržaju pojma ljudskog.

⁸ Conrad, Joseph. Lord Jim; Srce tame, Školska knjiga, Zagreb, 1999., preveo Marijan Despalatović, str. 341.

⁹ Conrad, Joseph. Lord Jim; Srce tame, Školska knjiga, Zagreb, 1999., preveo Marijan Despalatović, str. 355.

4.4. Nepouzdana pripovjedač

Dio odgovora na prethodno postavljeno pitanje može se pronaći u Conradovom korištenju modernističke kvalitete pripovjedačke nepouzdanosti. Čitatelj Marlowa mora shvatiti kao nepouzdanog pripovjedača.¹⁰ S tim da je on ujedno i pripovjedač i lik u djelu, on nikako ne može biti sveznajući pripovjedač. Sveznajući pripovjedač nalazi se uvijek izvan, odnosno oko djela, što ovdje nije slučaj. Marlow je tijekom pripovijedanja i iznošenja svojih misli poprilično zbunjen. Zato njegovo pripovijedanje stalno oscilira i mijenja se. Sve to još više naglašava njegovo mučenje da ostalima na brodu uvjerljivo izloži svoju zbilju. On ju ne može dočarati jer je njegovim pričanjem ona izložena raznim interpretacijama i shvaćanjima. Tako zapravo nikada nije shvaćena do kraja. Upravo to dokazuje situacija kada se Marlowu, pored svega što se oko njega događa, najbitnijim za njegovu zbilju čini baš nedostatak zakovica za popravak parobroda. On tu svoju zbilju ne može objektivno iznijeti da bi ju njegova publika shvatila na isti način kao i on. Način na koji iznosi priču odaje njegov neprestani napor u pokušaju da retrospektivno, iz svoje sadašnjosti, napravi granicu između zbilje i privida. Njegov položaj dodatno otežava i to što uz sve navedeno on mora sačuvati i kvalitetu izvornog događaja o kojemu u tom trenutku govori. Prepreku mu predstavlja nemogućnost da jednoznačno vrednuje ono što iznosi. Koristi sarkazam koji prelazi zatim u suosjećanje da bi se naposljetku okrenuo moraliziranju. Prema književnom povjesničaru i teoretičaru Ivi Vidanu, njegovo pripovijedanje „po svom krivudanju, digresijama, skakanju s predmeta na predmet imitira uopće poznat način mornarskog pripovijedanja.“ (Vidan, 1970:94) Njegovu zbunjenost i nesigurnost osjeća i društvo na brodu i čitatelji.

Još jedna karakteristika njegovog pripovijedanja je činjenica da njega ne zanimaju toliko puka zbivanja. Više ga zaokuplja način na koji je on ta zbivanja doživio. Baš to bi mogao biti uzrok njegove nespretnosti i nemoći da prenese sve onako kako je on to vidio i osjetio. Dakle, sva ta obilježja ukazuju na njegovu nepouzdanost, jer slušajući njegovu priču, čitatelji nisu sigurni da on točno zna o čemu priča. On ne pronalazi pravi način da bi se izjasnio. Uostalom, i sam to priznaje kada kaže „nemoguće je dočarati osjećaj života bilo kojeg razdoblja u čovjekovu postojanju – onaj osjećaj koji je njegova istina i smisao, njegova istančana i prodorna bit. Nemoguće je. Mi živimo, kao što sanjamo – sami.“ (Vidan, 1970:59)

¹⁰ „Njegovo je pričanje određeno uglavnom njegovim gledištem, njegovim vjerovanjima i osjećajima do te mjere da mu ne možemo vjerovati više no bilo kojem liku. Takvom pričanju onda se ne može pripisati objektivnost, a dojam priče uvelike ovisi upravo o tome što čitatelj sam mora zaključiti o svemu što se zbilo u priči.“ (Solar, 2005:57)

5. Pripovijedanje

Pripovijedanje je inače “disperzivan pojam koji se u raznih teoretičara pojavljuje u raznovrsnim značenjima – modusa, postupka ili čina – ovisno o primarnom odnosu u koji se dovodi.“ (Biti, 1997:318) U ovome slučaju pripovijedanje je postupak koji čitatelja zbunjuje i stvara mu poteškoće u shvaćanju djela iz već prvog, reklo bi se istraživačkog čitanja. Proces pripovijedanja iznosi se na dvije razine. Prvu razinu podrazumijeva autorovo predočavanje Marlowova pripovijedanja, a drugu Marlowovo predočavanje svojih doživljaja. Prema prof. dr. sc. Vladimiru Bitiju, različite razine pripovijedanja „odlikuju se različitim stupnjem vjerodostojnosti i aktiviraju različitu vrstu recipijentske reakcije.“ (Biti, 1997:320)

Nakon predočavanja i opisivanja Marlowa i njegovog pripovijedanja, vidljivo je da se ne može u *Srcu tame* govoriti o izravnom pripovijedanju. Izravno pripovijedanje sugerira izvjesnost pripovjedača, odnosno ukazuje na to da je onome tko pripovijeda sasvim jasno o čemu govori. Dakle, moglo bi se reći da se u ovome slučaju radi o posrednom, neizravnom pripovijedanju. Naime, kada je riječ o Kurtzu, očito je da prije njegova fizičkog pojavljivanja Marlow o njemu pripovijeda samo ono što je njemu netko drugi pripovijedao, jer o Kurtzu sluša samo preko različitih sugovornika. On ne može društvu na brodu potvrditi da je istina to što im sada prenosi o Kurtzu. Iako se takvim ispreplitanjem perspektiva ostavlja dojam neke dubine Kurtza kao lika, Marlow svojom pričom stvara samo fragmente, ali ne može te fragmente složiti u jednu sliku kao cjelinu. Upravo zbog toga ne može se reći da je ovdje riječ o izravnom pripovijedanju. Ta činjenica može se povezati i s onime što je rečeno o shvaćanju smisla djela. Marlow se nalazi pred istim problemom kao i sami čitatelji.

5.1. Pripovijedanje u odnosu na tematiku

Samo pripovijedanje i tehnika pripovijedanja, pažljiv izbor izraza i slika koji se ponavljaju u određenim cjelinama teksta, sve to pridonosi bogatijem određenju teme. Tema stoga nije toliko prisutna u događajima koliko u njihovoj subjektivnoj interpretaciji. (Vidan, 1970:55) *Srce tame* specifično je i po činjenici da nitko prije Conrada nije umjetničkom prozom prikazao temu Europljanina kao kolonijalnog gospodara. Nitko prije nije došao na ideju da na takav način suprotstavi ta dva svijeta, urođenike i bijelce, između kojih nema nimalo razumijevanja. Njihovo međusobno poznavanje svedeno je na minimum, iako su zajedno okupljeni u grču nasilja. (Vidan, 1970:54) No, tom temom se Conrad poslužio samo kao polaznom točkom. Ono što on zapravo ovdje prikazuje je identitet čovjeka, granice čovječnosti u čovjeku samome.

Svaka činjenica koju Marlow iznese dobiva svoje značenje tek u odnosu na temu. Sama tema se i nalazi u jezičnom izrazu, u pripovjedačkoj igri. Na neki način tema ovisi o tome za koji predmet će se pripovjedač zainteresirati i kako će ga prokomentirati. Uzme li se za primjer takvog jednog „predmeta“ lik Kurtza, to bi moglo dovesti do pretpostavke da je tema djela Kurtz. On je kao lik dvoznačno shvaćen. Marlow mu se divi, ali ga se i užasava. Mrzi ga istovremeno ga sažalijevajući. Dvoznačnost je vidljiva i u Kurtzu samome. On je primjer protuslovlja. Njegov govor je uzvišen, ali pred kraj djela glas se prepušta slabosti i on vapi „*O užasa! O užasa!*“¹¹ Moćni je poglavica, a zapravo je krajnje nemoćan. Tjera strah u kosti ljudima oko sebe, a u sebi je kukavica. Može li takav lik biti akter, pa tako i tema djela? Kurtz je karakter koji je popustio pred okolnostima u kojima se našao, a koje je stvorila jedna civilizacija. Slikovitije rečeno, Kurtz je pustio da „srce tame“ proдре u njega. On je zapravo pasivan lik.

Iako je on glavni predmet kojim je Marlow zaokupljen i fasciniran, Marlowu je jasno da je isti taj Kurtz utjelovljenje zla, neka vrsta zemaljskog demonizma ili, kako ga Solar naziva „Hitler u malom“ (Solar, 1985:89) koji je posljedica utjecaja civilizacije kojoj i sam Marlow pripada. To je vidljivo i iz Marlowove konstatacije „*Ne, ne mogu ga zaboraviti, iako nisam spreman tvrditi da je taj momak baš bio vrijedan života što smo ga izgubili prodirući do njega.*“¹² Time Marlow pokazuje istovremeno i oduševljenost Kurtzom i razočaranje koje je doživio nakon što ga je upoznao. Tu priča dobiva širinu i Kurtz je tu samo sredstvo kojim se tmina koristi. Njime upravlja „srce tame“ kao nekom lutkom. On nije i ne može biti tema djela. Marlow se koristi podacima koji

¹¹ Conrad, Joseph. *Lord Jim*; *Srce tame*, Školska knjiga, Zagreb, 1999., preveo Marijan Despalatović, str. 415.

¹² Conrad, Joseph. *Lord Jim*; *Srce tame*, Školska knjiga, Zagreb, 1999., preveo Marijan Despalatović, str. 393.

su mu drugi rekli o Kurtzu. Pridaje važnosti detaljima koje je čuo iz druge, treće ruke, a ono što je stvarno bitno doneseno je tek u nagovještajima. Kao što je već spomenuto, „*za njega smisao događaja nije bio unutar ljuske kao jezgra*“¹³. Prema tome, srž se ne nalazi unutar Marlowova doživljaja, odnosno njegovog odnosa s Kurtzom, već okolo njega, upravo u fragmentima i nagovještajima koje Marlow tek usputno spominje. Zato određenje teme i je problem. Ono doista važno ne nameće se izravno, a uzrok tomu je upravo tehnika pripovijedanja. Priču započinje „ja“, nastavlja ju Marlow koji se opet oslanja na ono što je čuo od ovog pomoćnika ili od onog „hodočasnika“. Pripovjedač stalno okoliša i baš takvim pripovijedanjem priča se sve više i više udaljava od čitatelja koji zatim, očekivano, ne uspijeva doprijeti do same srži djela.

¹³ Conrad, Joseph. Lord Jim; Srce tame, Školska knjiga, Zagreb, 1999., preveo Marijan Despalatović, str. 339.-340.

5.2. Pripovijedanje u odnosu na književnu vrstu

Sada kada je naveden odnos između pripovijedanja i tematike, ostaje još prikazati odnos između pripovjedne tehnike i književne vrste. U većini je literatura *Srce tame* određeno kao pripovijetka, ali negdje se navodi i kao roman. Upravo uloga pripovjedača i ono na što on obraća pozornost mogu čitatelja zbuniti u pogledu određenja književne vrste. Rasprava o tome je li *Srce tame* pripovijetka ili roman može započeti na temelju tri razine, a to su struktura, radnja i lik. Svaka razina biti će dovedena u odnos s pripovjedačem.

Conrad se između sveznajućeg i nepouzdanog pripovjedača odlučio za ovo drugo i time nitko u djelu ne ulijeva barem neku sigurnost u odnosima između dijelova i cjeline priče. U različitim perspektivama pripovjedača, pripovijedanje se stalno prelama i prekida. Pripovjedač kao takav nikada sam ne zna odrediti koji dio priče je doista važan. Nazire se nekakva struktura u obliku okvira na početku djela i samog doživljaja kojeg pripovijeda Marlow kao središta djela, no nitko ne donosi sveobuhvatno viđenje Marlowove zbilje i Kurtzove osobe. Mnogostruko pripovijedanje i ispreplitanje priče o putovanju Marlowa u Kongo s pričom o Kurtzu dovodi do nagrizanja same priče iznutra. (Solar, 1985:111) Zbog toga se priča nikako ne može ostvariti kao smisljena cjelina sa svojim početkom i krajem. Pored toga, opet kao posljedica pripovijedanja na nekoliko razina, vremenska shema također je proturječna, isprekidana i nepregledna.

O radnji se u ovome djelu ne može govoriti. U *Srcu tame* neki događaji iz Kurtzova života su opisani ili tek nagoviješteni. Isto tako se naziru i neki odnosi Marlowa prema Kurtzu, ali pripovjedač kao da ne uspijeva ili ne želi doći do same radnje. On izbjegava reći što bi se trebalo reći. Marlowovo putovanje, boravak u postajama i popravak parobroda samo su pripreme i okvir za susret s Kurtzom. Očekuje se da će se nakon susreta njih dvojice razjasniti tko je Kurtz zapravo te zašto i kako ima moć nad urođenicima. Kada napokon dolazi do njihovog susreta, Kurtz je već na samrti i opet se ne nazire nikakvo objašnjenje. (Grbić, 2005:73) Pripovjedač se zadovoljava tek pukim opisom Kurtza i putovanja, drugim riječima ekspozicijom u radnju. On odbija izravno reći ono što je stvaranjem tolike napetosti bilo očekivano. Kao posljedica javlja se izostajanje radnje.

Roman kao književna vrsta prikazuje lik, sudbinu pojedinca. Njegov se život tada prati, ugrubo rečeno, od početka do kraja. Pretpostavka je da je Kurtz središnji lik. Da bi se o *Srcu tame* moglo govoriti kao o romanu, a o Kurtzu kao junaku romana, priča bi trebala počinjati od trenutka kada se on pojavljuje u djelu. Ovdje to nije slučaj. Priča ovdje počinje puno prije samog „fizičkog“ pojavljivanja Kurtza. On se pojavljuje tek u drugoj polovici djela. Do tada on se prikazuje samo u

razgovoru Marlowa s različitim ljudima Trgovačkog društva. Pripovjedač neprestano okoliša i Kurtza kao lika opisuje samo nekim usputnim podacima. Upravo zato što se o njemu ne zna sve do zadnjega detalja njegove osobnosti, on nije junak romana.

Dakle, struktura djela je narušena i ne pokazuje konkretan početak i konkretan kraj. Radnja kao jedna od glavnih karakteristika romana kao književne vrste izostaje. Što se tiče središnjeg lika, on se fizički pojavljuje tek u drugoj polovici djela i njegova osobnost samo je ugrubo predstavljena. Iz svega navedenoga, može se zaključiti da je ipak riječ o pripovijetki, a ne o romanu.

6. Zaključak

Osim što donosi novu i neobičnu temu u književnost, djelo *Srcu tame* odlikuje se i izvrsnom uporabom pripovjednih tehnika. Može se zaključiti kako je u *Srcu tame* riječ o pripovijedanju kao igri i to igri u smislu izmjenjivanja i miješanja različitih razina pripovijedanja, tehnika pripovijedanja i vrsta pripovjedača. Analizom pripovjednih tehnika i proučavanjem uloga pripovjedača potvrđuje se njihov utjecaj, kako na tematiku, tako i na vrstu djela. Djelo nema konkretan početak i kraj, radnja izostaje, a središnji lik pojavljuje se u drugoj polovici djela, što dovodi do zaključka da je *Srcu tame* pripovijetka. Zaobilaženjem korištenja izravnog pripovijedanja i upotrebom posrednog, nepouzdanog pripovjedača narušene su tradicionalne konvencije pripovijedanja. Te dvije tehnike dozvoljavaju uvijek nove oblike čitateljeva stava. Čitatelj time dobiva uvijek novu poziciju gledanja, uzevši u obzir ono što mu se preko Marlowa i Kurtza nudi iz priče. Upotreba takvih tehnika pripovijedanja dovela je Conrada upravo do pripovijetke kao najboljeg oblika da se „zahvati“ jedan doživljaj. Kada je riječ o tematici, mijenjanje žarišta priče i zbunjenost Marlowa kao pripovjedača dozvoljava uvijek novo shvaćanje djela. Tema Europljanina kao kolonijalnog gospodara samo je polazište, dok su identitet čovjeka i granice čovječnosti u njemu samome ono što čini srž djela. Conrad ostavlja otvoreni kraj kako bi svaki čitatelj unio svoj red između odnosa u priči i time sam oblikovao smisao djela. Odsutnost „pravog svršetka“ i otvoren kraj glavna su obilježja epohe modernizma vidljiva u *Srcu tame*, a Conrad ih je iznio uporabom različitih pripovjednih tehnika.

7. Literatura

1. Biti, Vladimir. Pojmovnik suvremene književne teorije, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
2. Conrad, Joseph. Lord Jim; Srce tame, Školska knjiga, Zagreb, 1999.
3. Easthope, Antony. Visoka kultura / popularna kultura: Srce tame i Tarzan među majmunima; *Quorum* .17 (2001), 4; str. 156-188
4. Grbić, Igor. Što je Kurtz Marlowu?; *Književna smotra* .37 (2005), 2/3 (136/137); str. 73-79
5. Marković, Vida E. Engleski roman XX veka, Naučna knjiga, Beograd, 1968.
6. Solar, Milivoj. Mit o avangardi i mit o dekadenciji: aspekti tumačenja proze dvadesetog stoljeća, Nolit, Beograd, 1985.
7. Solar, Milivoj. Povijest svjetske književnosti, Golden marketing, Zagreb, 2003.
8. Solar, Milivoj. Teorija književnosti, Školska knjiga, Zagreb 2005.
9. Vidan, Ivo. Nepouzdana pripovjedač: postupak i vizija u djelima triju modernih generacija, Matica hrvatska, Zagreb, 1970.
10. Vidan, Ivo. Pomorčeve pripovjedačke tajne // Lord Jim; Srce tame / Joseph Conrad, Školska knjiga, Zagreb, 1999.